

ACC. N:R. M. 6961:1-17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Viking
Härad: Uppsvidinge, n.f. Adress: Furåkra, Kriksmåla.
Socken: Blghult, n.f. Berättat av: Susanna Erlandsdotter.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1800, i Blghultssockna.

Uppsäckningen berör
Tamrar.

Vol: 1.

St: 1-15.

Särtil 2. blad teckningar.

Skriv endast på denna sida!

1.)
Tombas. T. o. m. så långt fram i
tiden, som i mitt pojkarinne, så
var bra på Tombas djupt rokas
bland Fäderna hos oss. Vid närma-
re eftertankar blir det klart för mig,
att Tombarna räknades till "Vättar-
nas" klass. Mormor talade om s. k.
"Gordvättar, Skogsvättar d. v. s. Sida-
na vättar, som bodde i trädens
stammar samt i och under röt-
terna. Vidare om "Vättar gvan
jord." Särav "Gärdstammen" var den
förmämnaste och hette även "Bolvät-
ten" (troligen för att han var "Bol" = stark
och starkast. Men han var dock inte
mer än 30. cm hög, men väl "gnee-
rätt" (grov kroppbyggnad.) Men trots
han var så liten, så sto inte den

2.)

ACC. NR. M. 6961:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

den starkaste karl för en Örfil å gäst-
hause; utan föll till marken, som
en dröpp, enligt mormors uttalande.
"Gärdstamnen" var till lynnet lätte-
gensint, & högmäddig å rej, men myc-
ket ordningssam och senlig. Den
lille mannen (även kallad "Famtagst-
ben") såg ut, som en gammal, åldrig
man. Han bar vitt, långt skägg och
dito hår. På bröstet bar han en röd
"pilleliva" (troligen röd koftmärke).
Kläderna voro av grå vadmal, men
blott knäbyxor. Så långa strum-
skaf över knäna och strumporna
virade med färgstarka band. Till fot-
beklädnad träskor. Mormor vitt-
te precis hurudan Gärdstamnen
såg ut. Han hade, som 14-årsflicka

3.)

ACC. N:R. M. 6961:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sett lönken bära "Neckar" från Brygg-
garens gård till sin Faders gård i Ha-
geskrav. Li det var så, att den som
betak lönken från den personen "Sto-
stal" lönken och hans folk upphör-
ligt varje natt och gav det åt den
Bonde, som var lönken igät. (Gyn-
nade lönken.) När lönken bar nec-
kar från Bryggarens gård till gården
där mormor var uppfödd, se teck-
ning n:o 1! Jag söker teckna lönken
enligt mormors beskrivning, för
han talte om många gånger hur
han såg ut. För öfrigt visste min
Farbror Nils i Bjärkebo det också.
Obs! Farbrors ord! "När ja va drängfick
ja ibland tröska ensam i Otta. Så
so ja stundom en pris runnor dora

4.)

ACC. N.R. M. 6961:4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

le & störka mej mä. Så hände att Tomten
littade fram bakom neckarna i Lack
& sträckte handen åt Lasa & små-
mäs liksom om han ville ha en pris-
gå satte Lasa ibland på kanten i
Lack, äss han ville så fick han gärna
nora snuskorn, men om han på
nåt vet ja inte." Klät Farbror Nils.
"Gårdstomten" var en stor bycka att, som
vän äga i gården. Han pysslade om
så det var rent och trevligt hos "L &
folk & få, & vakade över hela gården
natttid. I ex. Utbröt eldsvåda, så räck-
te Tomten folket likaså om fjurar
malhades gården. Obs! Särfor var det
sed, att i bildrig tid när man flytta-
de in i ett nytt hus "Stricka Tomtens skål"
Sett Hette hos oss, att "Stricka Tomteboljka".

5.)
Sista gången min fader Yrak Jansson
var med om denna sed var 1854 i
Brokskult, Hghultssocken hos en lant-
och Nämndeman G. L. Yraksson, vid in-
viigningsfest an den stora, då ny-
oppförda mansgårdsbyggnaden, som
ännu bebos. Obs! Det var sed att förr då
man byggde "Kraabover" "Y" "Nocken" öv-
reste timret i rösterna gjordes en för-
djupning för "Ryggåsen" (Kroppåsen)
bändar att vila och få fäste. Sär i
"Nocken" lades skriven några ord på en bit
pergament, som benämndes "Ryggås" el-
ler "Kroppåsbrev". Detta brev tillförsäkra-
de "gårdshövden" att få ha på vinden,
(eller om det var nytt fähus & stall) på plats-
slindret eller fähus slindret i häst.
Setta om "Famken" ville vaka över folk &

6.)
på 8 hålla ordning i gården, och tillika
skulle Banden eller husmodern utsträtta litet
mat åt Tomten. Men mormor minnes,
som ung flicka, att när dom om kväl-
larna till "Nattvard" (=kvällmål) kokade
rågnjölgröt, så hölls den upp i ett
svart träfat och sattes på "Faststenen"
att svalna. (Faststenen) var förstugobra-
an en naturlig gränskälla. Obs! Bred-
vid grätfatet lades en träsked" för Tom-
ten vill smaka gröten, så är det honom
väl gånget. "Tomten åt inte mera
mat åt målet än som kunde synas
i skalet av ett halvt hänsägg. — Sen,
som slarvade och försumma de sina
göromål t.ex. i stall & påhus, dom kun-
de på Tomten åt rej 88 som minnes
det." Obs! Backstugasittaren Petter Samuelson,

född 1810. Känd i insända uppteckning-
ar under namnet "Pelle-Rättare" har
omhändert följande. I byn Kroksjö.
Stigsnickaren var i början av 1800-ta-
let en rik bonde, som hette "Pelle Per-
sson". Till en början skötte han sin
gård och djur utmärkt, var nykter
& arbetsam & sparsam, men efter noga
år lyckte han sig vara så rik, att
han ej behövde arbeta. Betydligt
mera gräda fick han än de övri-
ga grannbänderna, så när han "trask"
höll det knappast vilja "ta slut i
ladorna, men så då va komten, som
dro te han". Persson började rusa, &
som alla fyllebolkar blev han slar-
vig. Så vark det gub. Så var seden att
alla djuren skulle hava gott hö i dub-

8.)

ACC. N:R. M. 6961:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

la ransaner m.m." Men Persson han bar
ka söp & var full & intet ryktade, fordra-
de eller vaktade hästarna, utan så
pick kvinnfolkene på gården göra. så
gott dem förmodde. På 4de daginot-
gan-jul var Persson, så pass nykter
att han började tänka på hästarna.
Kammen uti stallet så stod Tom-
ben i en av hästarnas krubbor med
vredgad öppsyn & pekade på de bvi-
ga hästarna, som ej blivit bostrade
på flera dagar. Sen gav han Persson en
örpik & han dampte golvet, samt en lunk
och gick upp på stallblindret. När Hel Pers-
son varit vid, så förstod han vad be-
var slagen. Med hast började han ren-
göra i stallet, ryta hästarna, gav dem
vatten och gatt hä. Så kom Tomben

9.)
framsmygandes och "småmås & sade, då
ä gott att då jägare stryke på dej Pelle."
Men det dröjde intet länge förrän på sam-
maran i "Säddbergslan", så på Persson ryjer
"Generalfylla". Om natten låg han på
sitt stora "Säala & som fyllan ä ryjer" på
natten vaknade Persson. Så såg han
Gårdstomten först bärande på en stor
& sjneck, som han lade i laet och efter
komma en hel rad bombar och lura in
såd och "laet värte i höjden". Till sist
kom en liten-liten Tomte & lade in & at.
och suckades tungt. Så sade Persson,
"Så va väl inget & suckas för." Så spor-
de den store Gårdstomten, "Kan du väl
mer bägare ä ett barn som ä fött i natt?"
"Men var viss du hägnadige fyllerätt
då ska bli mindre efter detta." Så-

10.)

ACC. NR. M. 6961:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de lönbee. Så drogo lönbeerna bort all
Persson såd. Det blev fattigare & fat-
tigare för honom, så efter några år
 fick Persson "Gå i präns gård och grunda
för gäll & skulder," så slöt sagan.
Och! Nu kommer jag att skällas inför en
spörsmål, som jag icke prägade pådes-
na om. Som talade om "jultomten," som
på julaftonskvällen skulle koma vitor
gröt, mjölk öl och en kupa. Sina lönbe
var omöjliggen samme, som "Gärdstom-
ten," som var i gården hela året. Man
talade ännu om "Julängeln," men ta-
de tillika att "Varje människa hade
sin skyddsängel." Att brän på en "Jul-
ängel" existerat vet jag bestämt. Ty de
gamle talte om att på "jultbordet fram-
sattes en "Skinka Ängla öl," som skulle

17.)

ACC. N:R. M. 6961:11.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kvart på där för "Julängelen" till "äng-
lafardän" = (13de dag jul.) Oes! Sär för
när det fanns en extra "Julängel" så
kunde det lika väl i folkträn finnas
en extra "Jultambe" bland de ävriga
tambarna. Sär om må dock de Höglårde
fälla sitt uttalande. — Nu följer
en saga av mormor om "Jultambens
sammantreffande med "Julängelen"
på den 11. aftonen.

Mörkret bredde sitt flor ännu han och
lång och stjärnor quistade på himla-
valvet. Invid vägkanten på en sten
satt "Jultamben" och andades i sina kae-
la händer. Han tänkte på vad? Lyssna
händes dibort på herregården. Tamben
såg med välbehag där på. Måne dam
där borta väntar en "Förnäm gäst? Men

12.)

ACC. N:R. M. 6961 :12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

varför skall det vara så olika del i den-
na världen munnade han ut sitt vika
skägg. och andades ätes i sina kalla
händer. Då kom han att se upp dit bort
över den frusna skugggölven. (Hörnen) Sär-
låg en liten torpstuga och dit måste jul-
banten "gå denna 11. julaftan, men där
rankades nog intet vit gröt och mjölk
m. m. för en frusen bant, bänk den, kom
ändock påtå gå till herregården!" Torstas-
far och hans 11va ärliga gosse buri in
kaln från ladan, "javisst man gjorde
så julaftanskväde, banten mindes kal-
men på skugggölven sen förra julen.
Tyist, nu springa dam därtill i tor-
pet, "Välkomme var, a Jesu kär! En gäst
när att du vorden är. Hjattigdam för
mränskors skuld, Du kom, och Gud är
att nu kuld!"

Ne sångens innehåll förstod "Julbamben"
inget. Men nu måste jag gå dit bort till
Lorpet där blott ett enda litet ljus lyser
fram genom den isiga rutan. Så han skul-
le resa sig stad "Julängeln" framför ha-
nam. Bamben såg förvånad upp och fråga-
de; "Vem är du jagra väsen?" "Jag är jul-
ängeln," blev svaret. Bamben svarade; "du
är väl den Förmäme gästen, som där
kärnt ljusen för där borta på herregår-
den?" Ängeln svarade; "Jag vill vara gäst
i alla hem i afton, men på herregården ä-
ra bäst hjärtans dörrar stängda för mig."
"Vart skall du då gå?" Frågade Bamben.
"Till Lorpet där borta på andra ri-
dan gölen," svarade Ängeln. Vad, "dik
skall också jag," sade Bamben. "men där
på vi inget viker gräs och mjölk, sade han."

14.)

ACC. NR. M. 6961:14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Julängeln log smått" och fortsatte, "ser du,
jag går dit för där ^{är} jul i verklig mening."
"När sjunga dom," "Välkommen var o jem
kär! a. m. v. och den sängen gick från hjärtan
som ej veta av skryteli, där är hjärtan
och hem öppna för julens herre. "Kunde
bli jul i verklig mening för en stackars
lante?" "Jag tror det, ty Gud, som är den
stora kärleken vill hela sin skapelse väl.
Kunde du blott se den underbara sfär-
man dörboka, så bleve det verklig
jul även för dig min käre lante;" "Söm-
len föräkte se ditåt ängeln pekade
med fingret, men såg inget." Så sade änge-
len, "Se genom fingrarna i min hand!"
Så sade lanten; "nu ser jag sfär-
man, han närmar sig, han går in
genom dörren dörboka i lovet."

15.)

ACC. N:R. M. 6961 : 15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Så är det," sade ängelen. "Låt oss
gå dit sade Tomten." Under det de
ginga frågade julängelen, "Förstår
du nu om det och i verklig mening
kan bli jul även för en slacker som
du?" "Jät kan det," svarade jultomten,
när sången sanning blir en gång."
"Vilken sång?" Frågade ängeln. "Sången
som du och dina likar en gång sjunga
om "Frid på jorden och bland män-
niskor en god vilja till vilka julens
skärna har bekvä." Låt oss stå upp
och följa henne! — Men den kala vin-
den het bittest jultomten 1809 och där-
borta på slagfältet förbländade Sve-
riges söner. Hur är det nu??

ACC. N:R.

M 6961 : 16.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Earl Viking
Härad: Uppsvidinge, n. f. Adress: Turåkra, Kräksmåla.
Socken: Älgshult, n. f. Berättat av: Susanna Eklandsdatter
Uppteckningsår: 1940. Född år 1800. i Älgshults socken.

N:o 1. "Gärdstanken" bär neckar,
enligt mormors utsagor.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R 6961:17

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Erlb Viking.

Härad: Uppsvidinge, m. f.

Adress: Turåkra, "Kråksmåla."

Socken: Ålshult, m. f.

Berättat av: Susanna Erlandsdotter.

Uppteckningsår: 1940.

Född år 1800. i Ålshults socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Skriv endast på denna sida!

N:o 2. "Folkminneshäfte" av E. V. --- g. Hult, Ålshult.
"Småland & Ålshult."